

MAREK NOWAK

WYNIKI DOTYCHCZASOWYCH BADAŃ NA STANOWISKU 1 W KAWCZYCACH, WOJ. KIELCE. OSADA KULTURY PUCHARÓW LEJKOWATYCH

W 1989 roku wznowiono, po kilkuletniej przerwie, badania wykopaliskowe na wielokulturowym stanowisku nr 1 w Kawcycach, gmina Busko-Zdrój. Stanowisko to znane jest od 1936 roku, kiedy to przekazano do Muzeum Archeologicznego PAN w Krakowie kilka zabytków odkrytych przypadkowo oraz zostały przeprowadzone przez S. Noska i T. Reymana kilkudniowe badania wykopaliskowe, podczas których odkryto cztery groby z wczesnego okresu wpływów rzymskich (S. Nosek 1947).

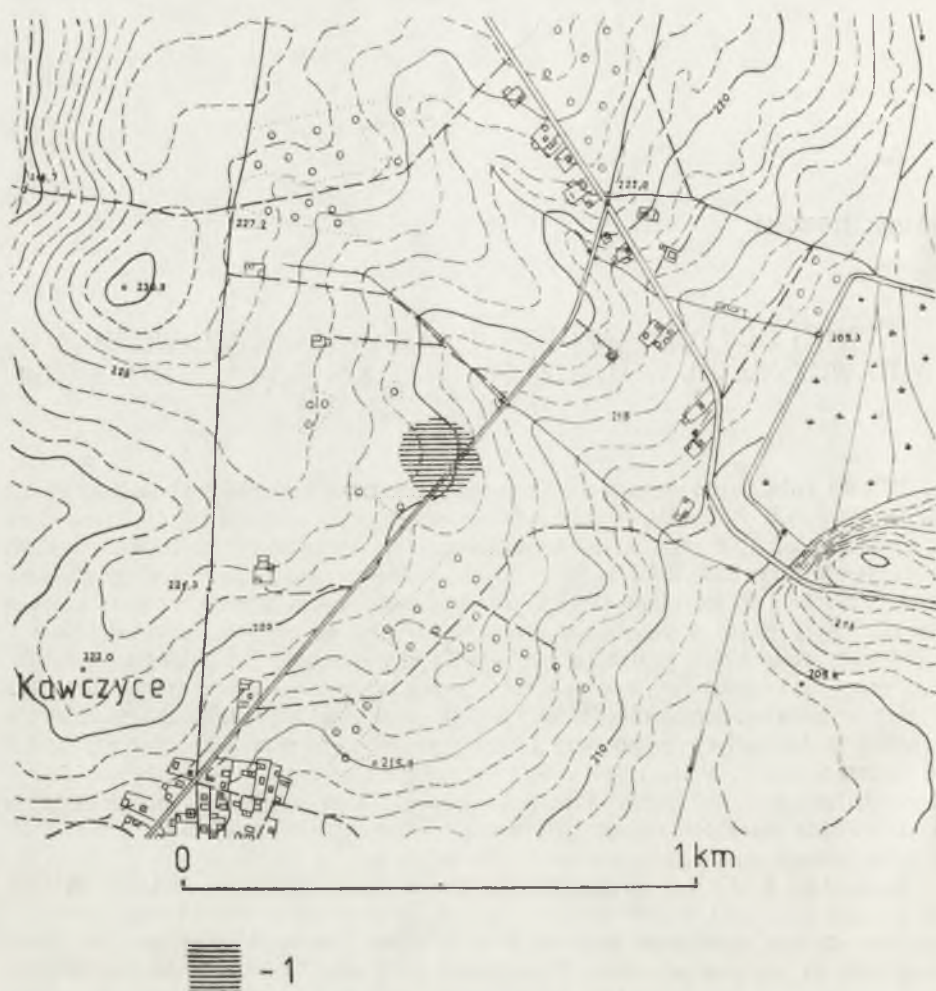
W 1981 roku ekipa Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego rozpoczęła prace wykopaliskowe, kontynuowane przez trzy następne sezony, do 1984 roku. W trakcie badań odkryto obiekty osadowe kultury pucharów lejkowatych, kultury łużyckiej, grób kultury pomorskiej i cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich (P. Kaczanowski, J. Poleski 1985). W 1989 roku wznowiono prace wykopaliskowe, koncentrując się w tej partii stanowiska, gdzie, jak to wynikało z horyzontalnego rozplanowania obiektów, można było założyć występowanie obiektów i materiałów KPL (co okazało się słusznym przypuszczeniem).

Stanowisko leży 6 km na południe od Buska Zdroju (50°26'04" N i 20°44'05" E), we wschodniej części Niecki Nidziańskiej, w obrębie subregionu Niecka Solecka. Znajduje się ono, dokładniej mówiąc, ok. 700 m na północny-wschód od wsi Kawczyce (ryc. 1), na prostym stoku (średnio 220 m n.p.m.), bardzo lekko opadającym na południowy-wschód i wschód, ku niewielkiemu strumieniowi, płynącemu z północnego-wschodu na południowy-zachód (ekspozycja rzędu 2 m). Geomorfologicznie stanowisko leży na obszarze akumulacji pleistoceniowej, zdenudowanej peryglacialnie.

W trakcie sezonów wykopaliskowych 1981—1984 i 1989 przebadano łącznie 498 m². Materiały i obiekty, które można wiązać z KPL wystąpiły w przeważającej mierze w południowo-zachodniej części zbadanego obszaru (ryc. 2).

Sytuacja stratygraficzna w rejonie stanowiska przedstawia się następująco (ryc. 3). Poniżej warstwy ziemi ornej (I), o miąższości 10—25 cm, występuje warstwa piasku żółto-jasnobrązowo-rdzawego (II). Jej spąg jest niezbyt wyraźny. Zalega on na różnej głębokości, od 50—60 cm w południowej partii przekopanego obszaru, do 80—90 cm w północnej partii. Natomiast poniżej występuje warstwa piasku o zabarwieniu jasnoszaro-siwym (III). W jej obrębie widoczne są, głównie w południowej części przebadanego obszaru, intensywnie rdzawe wytrącenia oraz pomarańczowe i brązowe zabarwienia. Warstwa ta jest bardzo wilgotna, przy czym jej wilgotność rośnie w miarę głębokości. Poniżej 80 cm, w południowej części wykopów i ok. 115 cm w północnej pojawia się już woda.

Materiały archeologiczne występują od warstwy humusowej do głębokości maksimum 110 cm, z tym że poniżej 85 cm były znajdowane już w bardzo małej ilości.

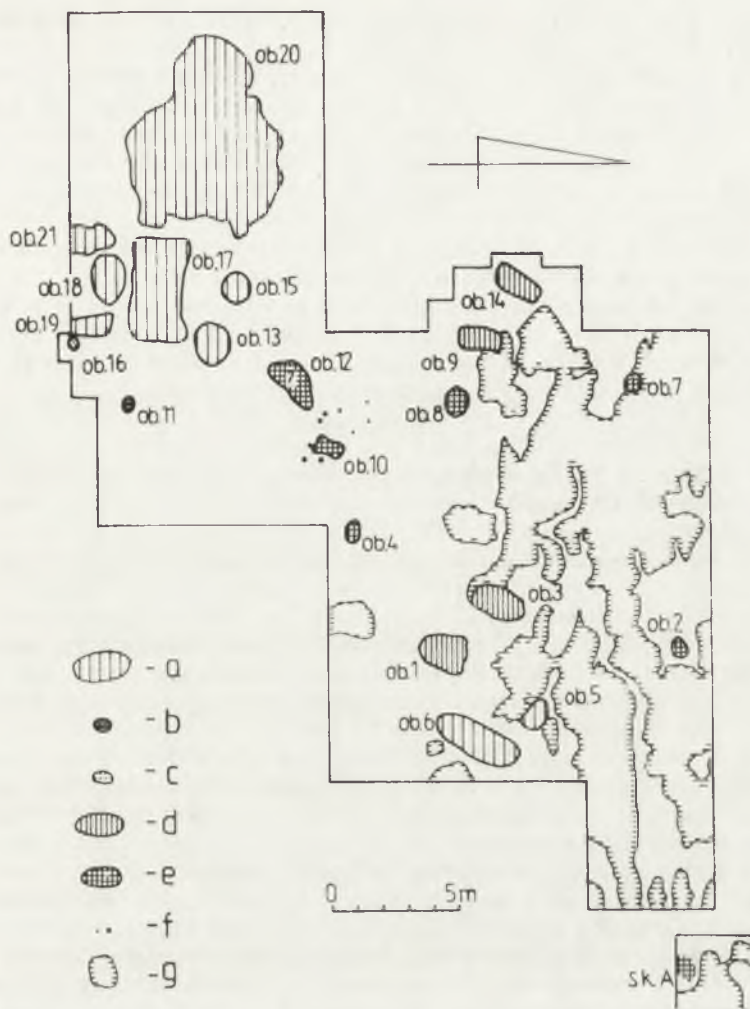
Ryc. 1. Kawczyce, stan. 1, woj. kieleckie. Lokalizacja stanowiska; 1 — obszar stanowiska

Fig. 1. Location of the site; 1 — the area of the site

Innymi słowy, materiały zalegały w największej ilości w warstwie II, ale także w stropowych partiach warstwy III. Pozyskano w trakcie badań ok. 9 tysięcy fragmentów naczyń glinianych, które mogą być identyfikowane z KPL oraz 364 zabytki krzemienne. Spośród fragmentów naczyń glinianych, 429 (ok. 4,7%) to tzw. fragmenty charakterystyczne (289 fragmentów brzegowych, 89 fragmentów den lub partii przydennych, 28 uch lub ich części, 23 fragmenty brzuśców z ornamentyką).

OBIEKTY NIERUCHOME

W obrębie przebadanego obszaru wystąpiły zaciemnienia o barwie, ogólnie mówiąc, szaro-brązowej, mniej lub bardziej intensywnej, czasami z jaśniejszymi, żółtymi lub pomarańczowymi przebarwieniami. Ich granice były bardzo niewyraźne,

Ryc. 2. Kawczyce, stan. 1, woj. kieleckie. Plan przebadanej części stanowiska:

a — obiekty osadowe kultury pucharów lejkowatych, b — obiekt osadowy kultury lużyckiej, c — grób kultury pomorskiej, d — groby szkieletowe kultury przeworskiej, e — groby ciała-palne kultury przeworskiej, f — jamy posłupowe, g — wkopy nowożytnie

Fig. 2. Plan of the explored part of the site:

a — settlement features of the Funnel Beaker culture, b — settlement feature of the Lusatian culture, c — grave of the Pomeranian culture, d — inhumation graves of the Przeworsk culture, e — cremation graves of the Przeworsk culture, f — postholes, g — modern ditches

wobec czego prawidłowe rozgraniczenie z otaczającą warstwą nastęrczało ogromne kłopoty. Ich niewyraźne zarysy w rzutach poziomych uchwytne były na głębokości 55—60 cm, zaś trzy z nich zarysowały się już na głębokości 30—40 cm (obiekty 5, 6 i 21). W tym rzucie posiadały one kształt silnie wydłużonych owali (obiekty 6, 19, 21 — oś dłuższa do ok. 300 cm, krótsza ok. 100 cm) lub zbliżony do kolistego (obiekty 5, 13, 15, 18 — średnica 100—180 cm). Ponadto dwa obiekty (17 i 20) wyróżniały się wielkością. Jeden z nich (17), o kształcie zbliżonym do prostokąta, charakteryzował się rozmiarami 400 na 100 cm, drugi (20), którego kształt trudno określić (bardzo

nieregularny owal?), był jeszcze większy (maksymalne wymiary obydwóch osi wynoszą 700 i 600 cm).

Spąg obiektów przebiegał natomiast, z reguły, zgodnie z przebiegiem spągu warstwy II, tzn. od 50—60 do 80—90 cm (co oznacza, iż ich miąższość jest niezbyt duża i nigdy nie przekracza 40 cm). Jedynie obiekty 17, 19 i 21 lekko zagłębiały się w warstwę III. Kształt wszystkich obiektów, w profilu, można określić jako nieckowaty lub lekko trapezowaty, a ich wymiary nie różnią się zasadniczo od wymiarów w rzucie poziomym.

Zatem nieliczne zabytki występują także poniżej spągu omawianych zaciemnień, w stropowej partii warstwy III. Na podstawie profili można sądzić, że nie zachowały się ich stropowe partie. W jakiś sposób zostały one „ucięte”, a w każdym razie ich wyższe partie są nieuchwytnie dla archeologa. Pod względem ilości materiałów zabytkowych obiekty te nie odróżniają się od warstwy kulturowej.

CERAMIKA

Ze względu na to, że w górnych poziomach stanowiska stwierdzono występowanie nielicznych fragmentów ceramiki późniejszej niż KPL, późnoneolitycznej lub wczesnobrązowej, za podstawę analizy technologii garncarstwa tej kultury przyjęto ceramikę znaną poniżej poziomu 55 cm. Nie doszukano się tam bowiem żadnych, obcych kulturowo materiałów. Ponadto należy wspomnieć, że ceramika KPL z Kawczyc jest silnie rozdrobniona, dość często także ma zniszczoną powierzchnię, a skorupy z dolnych warstw są przeważnie, częściowo pokryte żelazistym nalotem. Stąd informacje dotyczące faktury ich powierzchni, a zwłaszcza barwy nie zawsze są adekwatne do pierwotnego stanu. Poszczególne elementy technologii ceramiki uwidocznione zostały w formie tabel (tabele 1—5).

Przy opracowaniu ceramiki utworzono macierz dla stanów cech technologicznych które współwystępowały ze sobą najczęściej. W macierzy tej zastosowano wskaźniki korelacji cech, na zasadzie tabelki czteropolowej obecności i nieobecności zdarzeń. Procedura ta wykazała, że ceramika KPL z Kawczyc jest raczej jednolita technologicznie. Największe zbieżności wystąpiły pomiędzy grupami cech faktury powierzchni i barwy, które to cechy należy traktować, jak wspomniano, z dużą ostrożnością. Ceramikę cechuje schudzająca domieszka piasku, w ilości małej lub średniej. Czasem obok piasku można zaobserwować domieszkę tłuczni ceramicznego, średnio- i gruboziarnistego. Domieszka tłuczni kamiennego, niekiedy w połączeniu z piaskiem, występuje w mniejszości (tabele 1, 2). Jeżeli chodzi o fakturę powierzchni, to wyróżniają się grupy ceramiki o powierzchni miękkiej, równej; o powierzchni twardej, równej oraz o powierzchni chropowatej (tabela 3). Przełomy ceramiki kawczyckiej są jednolite, względnie dwu- i trójwarstwowe, z tym że zewnętrzne warstewki są bardzo cienkie. Największa liczba fragmentów ceramiki, jeżeli chodzi o grubość, lokuje się w przedziale 6—10 mm (tabele 4, 5).

Opis morfologiczny ceramiki naczyniowej jest utrudniony z powodu znacznego rozdrobnienia materiału. Nie zachowało się w całości lub w większym fragmencie żadne naczynie. Stąd informacje o ich rodzajach można zacerpnąć tylko z fragmentów brzegowych.

W materiale kawczyckim znaleziono ogółem 101 fragmentów brzegowych bez ornamentu, z czego 19 o nieokreślonym kształcie. Pozostałe można podzielić na trzy następujące grupy:

1) Cienkościenne (zachowane z reguły w drobnych ułamkach), o trzech wariantach ustawienia profilu: a — krótka, silnie wygięta na zewnątrz szyjka (ryc. 5 h; 7 k); b — profil w przybliżeniu w kształcie wycinka kuli, z lekkim zagięciem do wewnątrz — może są to fragmenty mis? (ryc. 6 g; 7 g); c — profil generalnie pionowy, z lekkim okapem nad szyjką, która poniżej wygina się na zewnątrz (ryc. 4 o, p);

Tabela 1. Udział procentowy głównych rodzajów domieszki schudzającej, w ceramice KPL ze stanowiska 1 w Kawczycach

brak domieszki	1%
piasek	44%
Dp	28%
DSp	14%
DSGp	2%
piasek + tłuczone skorupy	25%
DSpGs	9%
DpGs	8%
DpSs	4%
DSpSs	2%
DpSGs	2%
tłuczeń kamienny	13%
SGt	6%
Gt	3%
St	2%
Dt	2%
piasek + tłuczeń kamienny	7%
DpSt	4%
DpGt	2%
DSpSt + DpSGt	1%
tłuczone skorupy	5%
SGs	5%

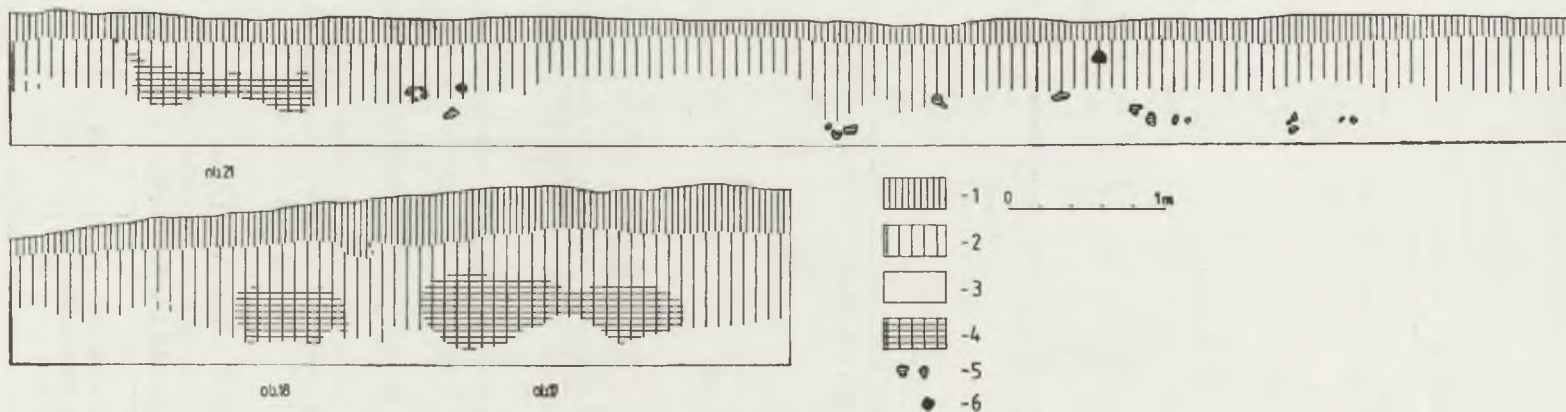
D — domieszka drobnoziarnista, S — domieszka średnioziarnista, G — domieszka gruboziarnista, p — domieszka piasku, s — domieszka tłuczonych skorup, t — domieszka tłuczni kamiennego.

2) Fragmenty o profilu wychylonym na zewnątrz (zachowane w stosunkowo dużych częściach), najczęściej proste (tzn. właściwie ukośne) chociaż zdarzają się także zaokrąglone na zewnątrz i do wewnątrz (ryc. 4 k; 5 c, b; 6 e) — średnice wylewów wynoszą najczęściej 20—26 cm, ale są także mniejsze (12—14 cm) jak i większe (ok. 30 cm);

3) Okazy grubościenne, o profilu lekko wychylonym, płasko ściętym brzegu — być może są to fragmenty garnków, o średnicach wylewów ok. 30 cm. Poza tymi grupami należy wymienić cztery fragmenty o bardzo silnie wygiętym na zewnątrz brzegu

Tabela 2. Udział procentowy typów ilości domieszki schudzającej, w ceramice KPL, ze stanowiska 1 w Kawczycach

domieszka nieliczna	52%
domieszka średnioliczna	45%
domieszka liczna	3%

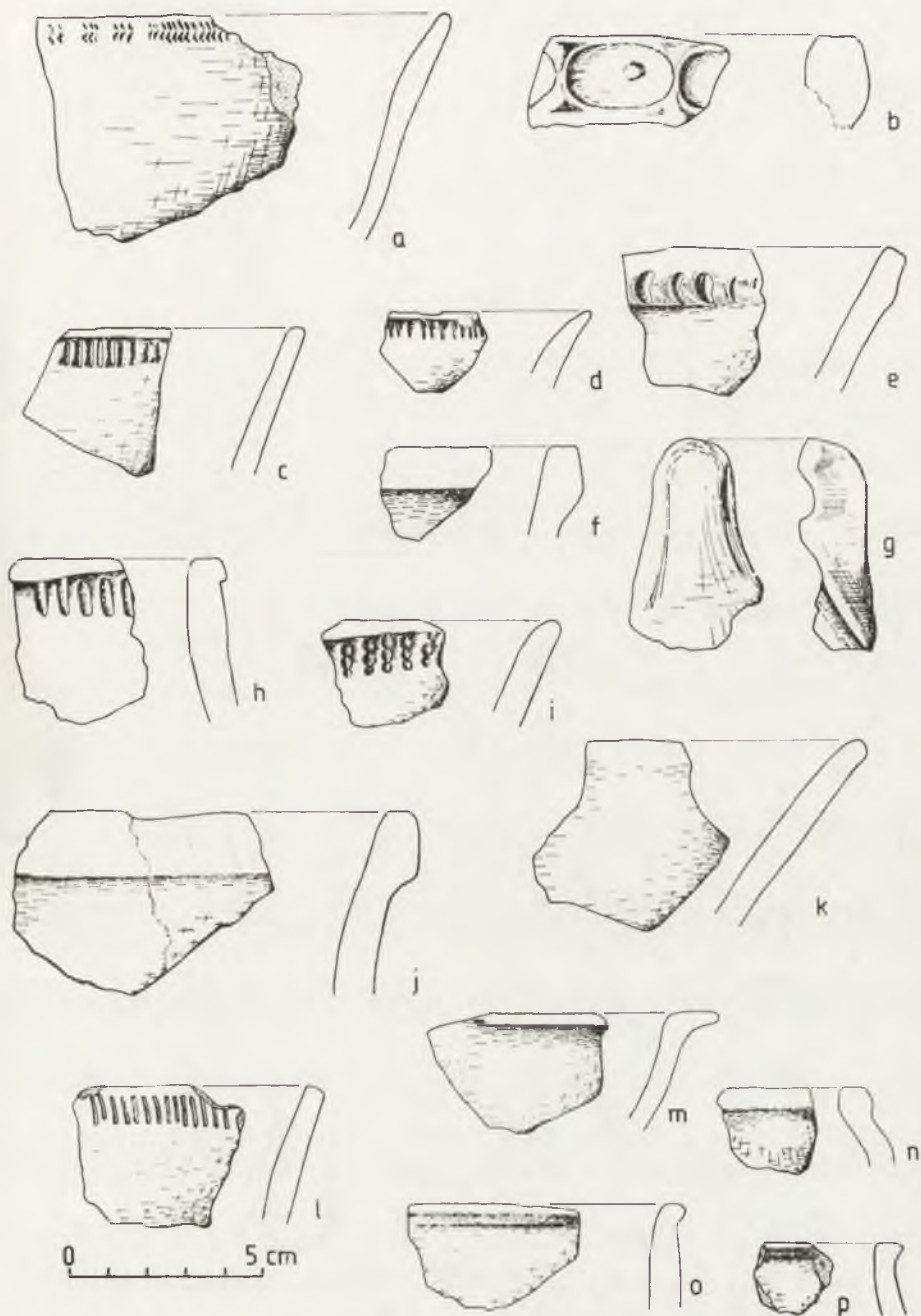

Ryc. 3. Kawczyce, stan. 1, woj. kieleckie. Przykłady profili wykopu:

1 — humus (I), 2 — piasek żółto-brązowy (II), 3 — piasek jasnoszary (III), 4 — obiekty, 5 — rdzawe wytrącenia, 6 — kamienie

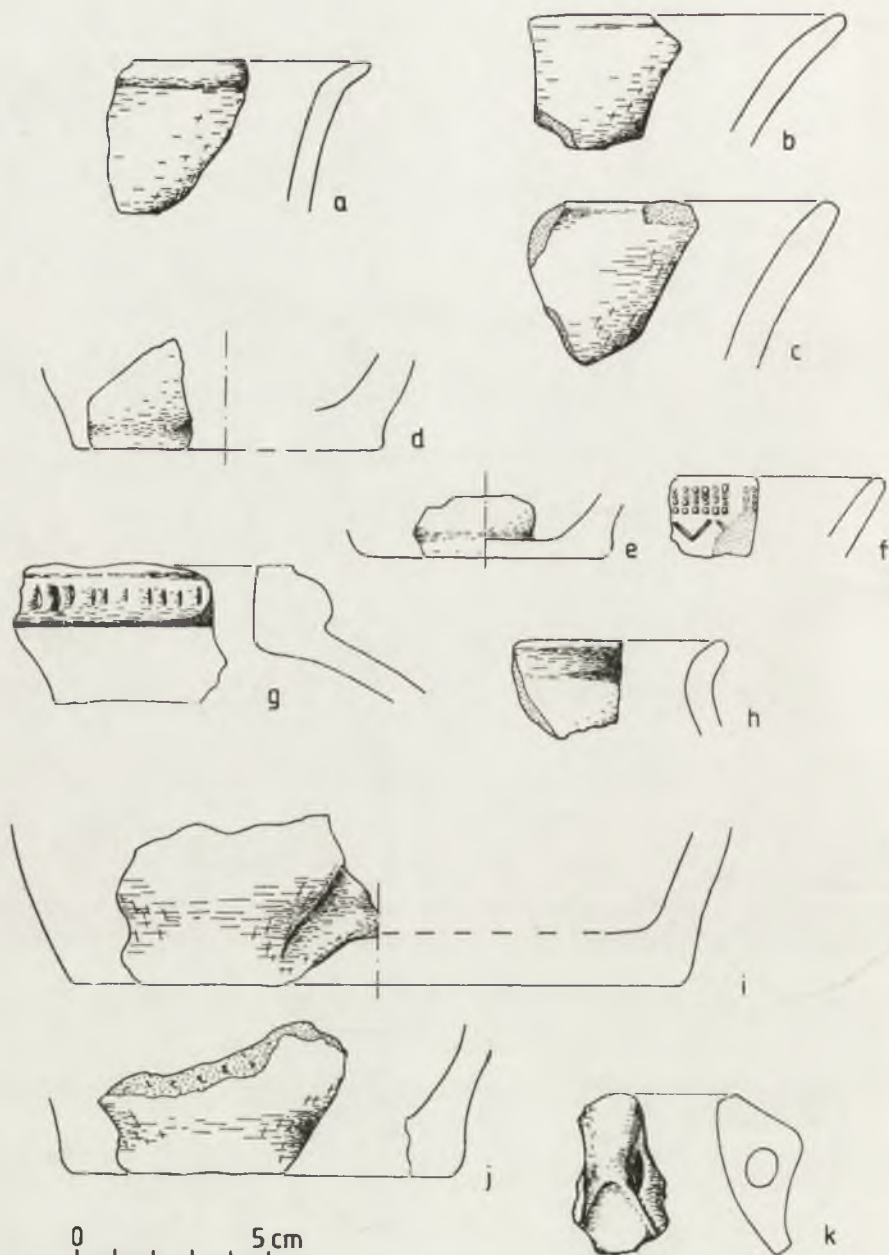
Fig. 3. Examples of the crosssections of the cut:

1 — humus (I), 2 — yellow brown sand (II), 3 — light grey sand (III), 4 — features, 5 — rust-coloured precipitations, 6 — stones

Ryc. 4. Kawczyce, stan. 1, woj. kieleckie. Ceramika, głębokość 65—110 cm, układ stratygraficzny

Fig. 4. Pottery, depth 65—110 cm, stratigraphic arrangement

Ryc. 5. Kawczyce, stan. 1, woj. kieleckie. Ceramika, głębokość 55—65 cm

Fig. 5. Pottery, depth 55—65 cm

Tabela 3. Udział procentowy głównych typów faktury powierzchni, w ceramice KPL ze stanowiska 1 w Kawczycach

faktura	powierzchnia zewnętrzna	powierzchnia wewnętrzna
równa, szorstka, matowa, miękka	30%	21%
równa, gładka, matowa, miękka	15%	12%
równa, szorstka, matowa, twarda	23%	40%
równa, gładka, matowa, średnio-twarda	15%	22%
nierówna, chropowata, matowa, twarda i miękka	15%	2%

(ryc. 4 m; 5 a), jak również jeden fragment brzegowy, z podłużnym guzkiem plastycznym, o prawie prostym profilu, lekko zwężającym się ku dołowi (ryc. 7 c). Nie wykluczone, że są to fragmenty mis.

Wśród fragmentów brzegowych z ornamentem stempelkowym można wyróżnić dwie zasadnicze grupy:

1) Grupa ze stempelkami szerokimi (2—3 mm), stosunkowo krótkimi (0,5—1 cm), rozmieszczonymi daleko od siebie (regularnie lub nieregularnie), w postaci pojedynczego pasma, w jednym przypadku, podwójnego, poniżej wylewu naczynia, odciskanego pionowo, w dwóch przypadkach zaś ukośnie. W większości były to zapewne fragmenty garnków (płasko ścięte brzegi, pionowy kołnierz) lub pucharów lejkowych (zaokrąglone brzegi, wychylone kołnierze);

Tabela 4. Udział procentowy głównych typów przełomów, w ceramice KPL ze stanowiska 1 w Kawczycach

przełom dwuwarstwowy, o cieńszej warstwie zewnętrznej	44%
przełom dwuwarstwowy	5%
przełom jednowarstwowy	30%
przełom trójwarstwowy, o cienkich warstwach zewnętrznej i wewnętrznej	15%

2) Grupa ze stempelkami wąskimi (ok. 1 mm, lub mniej), rozmieszczonymi, z reguły, gęsto, regularnie. Dominuje tutaj również motyw pojedynczego, ciągłego pasma, pod wylewem. Zdarzają się jednak także motywy podwójnego pasma, przy czym dolne jest przerywane. Ponadto występuje pasmo pojedyncze, przerywane, a w dwóch przypadkach poniżej pasma pojedynczego widoczny jest zygzak, wykonany również stempelkiem. Stempelki były zróżnicowane pod względem długości. Wystę-

Tabela 5. Udział procentowy klas grubości ścianek naczyń, w ceramice KPL ze stanowiska 1 w Kawczycach

Klasy grubości	
3—5 mm	6,7%
6—12 mm	86,7%
13 mm i więcej	5,8%
3—6 mm	20,3%
7—9 mm	47,3%
10—12 mm	25,8%

pują wśród nich długie (ok. 1,5 cm), średnie (ok. 1 cm) i krótkie (ok. 0,5 cm) (ryc. 4 c, d, l; 7 e). W pięciu wypadkach stempelki odcisnięto ukośnie, w pozostałych pionowo. Na dwóch fragmentach pojawiają się stempelki łukowate. W obrębie grupy wyróżniają się fragmenty ze słabo, delikatnie zaznaczonymi odciskami stempelków, wykonywanymi jak gdyby tylko ich kaniem (ryc. 6 j).

Poza dwiema w/w grupami fragmentów brzegowych z ornamentem stempelkowym, znaleziono także 5 skorup z ornamentem bardzo drobnych stempelków, w przybliżeniu kwadratowych, w tym jeden z zygakiem poniżej, a jeden potrójny.

Srednica wylewów naczyń z ornamentem stempelkowym wynosi najczęściej 18—22 cm, zdarzają się jednak naczynia większe, o średnicy wylewu ok. 30 cm, jak i mniejsze, o średnicy 10—12 cm.

Na 21 fragmentach brzegowych wystąpił ornament grzebykowy. Mamy tu do czynienia z odciskami dużego, dwuzębego grzebyka, trójzębego i drobnego, czterozębego. Pojawiają się tu motywy pasma pojedynczego, zarówno ciągłego jak i przerywanego oraz pasma podwójnego, przy czym niższe jest zawsze przerywane. Większość tych fragmentów należy uznać za pozostałości pucharów lejkowatych, z kołnierzem zagiętym do wewnątrz.

Można także wyróżnić grupę ceramiki z ornamentem odciskanym — prawdopodobnie rodzajem zdwojonego stempelka, przypominającego dwuzębny grzebyk. Ornament ten występuje w formie pojedynczego ciągłego pasma pod wylewem, pasma zdwojonego z przerywanym niższym wątkiem, a także w postaci poziomego zdwojonego pasma pod wylewem i takiegoż pasma pionowego poniżej (ryc. 6 c).

Na czterech fragmentach widoczny jest także ornament grzebykowy w połączeniu ze stempelkowym. Dwukrotnie był to motyw pojedynczego, ciągłego pasma wykonanego grzebykiem trójzębnym, poniżej którego wystąpiło pasmo wykonanych stempelkami grup odcisków (ryc. 6 b). Na dwóch innych fragmentach było to nieciągłe pasmo wykonane czterozębnym grzebykiem a poniżej zygak, wykonany stempelkiem (ryc. 5 f).

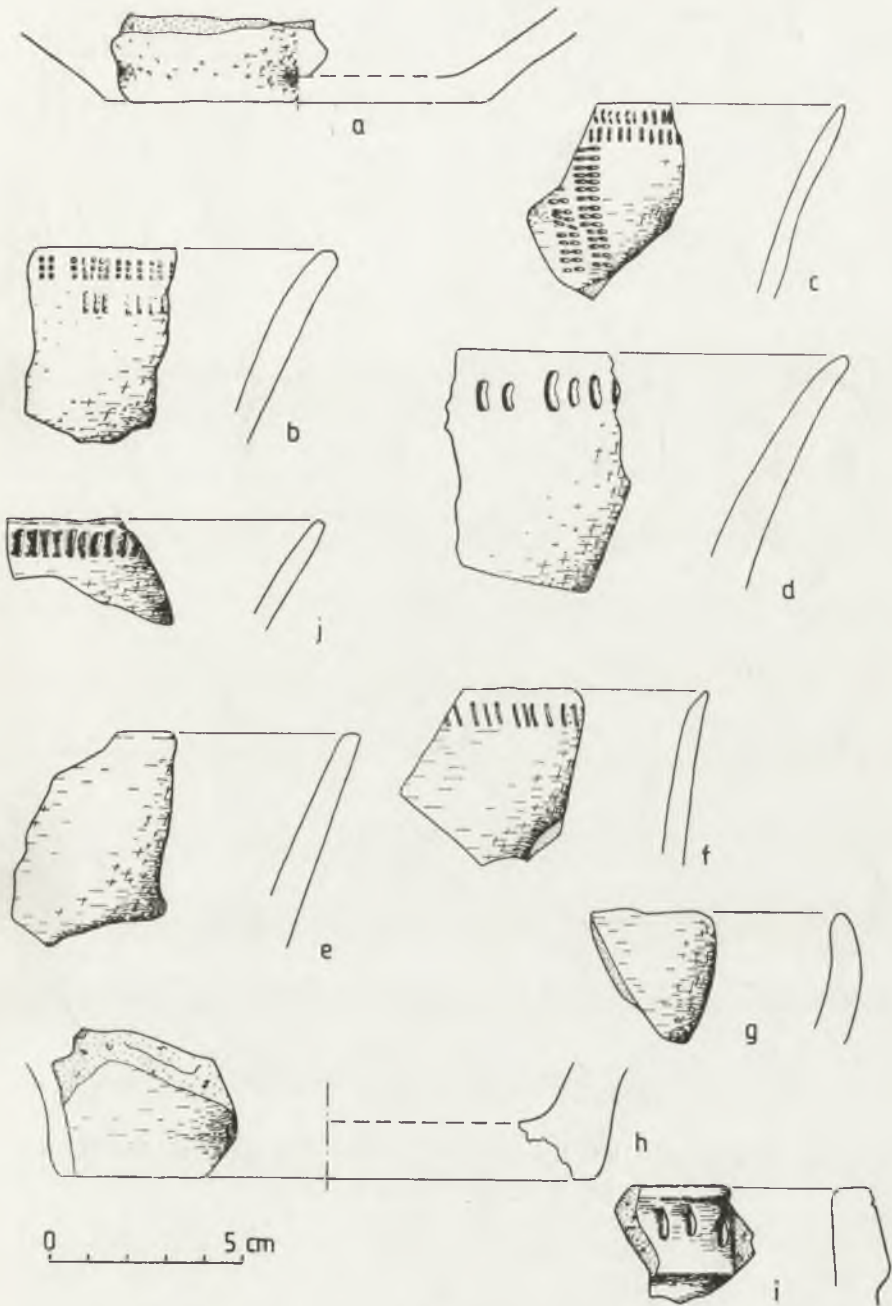
Spora liczba fragmentów brzegowych, bo aż 48, charakteryzowała się posiadaniem listwy plastycznej. Występuje ona najczęściej w formie pogrubionego brzegu, w trzech wariantach. Pierwszym z nich jest wysoka listwa plastyczna (ok. 2,5 cm), ukośnie przechodząca w szyjkę naczynia, o profilu wychylonym (ryc. 4 j). Drugi wariant to listwa trójkątna w przekroju, tworząca rodzaj płaskiej, wysokiej krezy ok. 1 cm poniżej brzegu. Profil jest tu słabo wychylony lub prosty (ryc. 4 f; 7 j). Trzeci wariant reprezentuje listwa w przybliżeniu kwadratowa w przekroju, niewysoka (ok. 1 cm), tworząca mniej lub bardziej wyraźny okap nad szyjką. Szyjka rozszerza się ku dołowi (ryc. 4 n). Średnica wylewów omawianych fragmentów waha się między 20 a 30 cm.

Wśród tych fragmentów jest też grupa (wariant z wysoką listwą) wyróżniająca się obecnością odcisków palcowych w dolnej części pogrubionego wylewu (motyw ciągły) (ryc. 7 h). Wyróżniają się tu dwa fragmenty o bardzo dużych, owalnych odciskach (dłuższa oś ok. 2 cm) (ryc. 4 b). W jednym przypadku pogrubiony brzeg jest karbowany, prawdopodobnie odciskami paznokciowymi. Fragmenty te w profilu są zarówno proste, jak i wychylone na zewnątrz, z zaokrągleniem w tym kierunku.

Występuje również grupa ułamków brzegowych charakteryzująca się obecnością, ok. 1,5 cm poniżej wylewu, lekko wyodrębniającej się listwy plastycznej, z reguły karbowanej, prawdopodobnie odciskami paznokciowymi (ryc. 4 e), rzadziej palcowymi. W profilu wychylone są one na zewnątrz.

Znaleziony został również drobny fragment brzegowy ze szczątkami otworków o średnicy ok. 3 mm, przy czym jeden otworek był zaślepiiony.

Stosunkowo niewiele informacji dotyczących morfologii naczyń mogą dostarczyć fragmenty przydenne lub samych den. Jest ich łącznie 89. Można je podzielić

Ryc. 6. Kawczyce, stan. 1, woj. kieleckie. Ceramika, głębokość 45—65 cm, układ stratygraficzny

Fig. 6. Pottery, depth 45—65 cm, stratigraphic arrangement

Ryc. 7. Kawczyce, stan. 1, woj. kieleckie. Ceramika, głębokość 35—55 cm

Fig. 7. Pottery, depth 35—55 cm

na trzy grupy: 1 — fragmenty z nie wyodrębnioną stopką, 2 — ze słabo wyodrębnioną stopką i 3 — z wyraźnie wyodrębnioną stopką. Fragmenty z nie wyodrębnioną stopką występują w dwóch wariantach: a — ścianka odchodzi od dna pod dość ostrym kątem w górę (ryc. 5 i) oraz, b — ścianka rozszerza się w górę stosunkowo łagodnie, pod szerokim kątem. Jeżeli chodzi o fragmenty z lekko wyodrębnioną stopką, również można mówić o dwóch analogicznych wariantach (ryc. 5 j; 6 a; 7 b). Fragmenty z wyodrębnioną wyraźnie stopką są wszystkie do siebie podobne. Stopka ma 1—2 cm wysokości, ścianka rozszerza się dość łagodnie (ryc. 5 d). U niektórych krawędzi dna wystaje poza punkt, od którego odchodzi ścianka (ryc. 5 e; 7 f, i).

W omawianym materiale znaleziono 28 uch, całych lub tylko ich fragmentów. Wśród nich jest 15 uch kolankowatych (w tym 2 fragmentarycznie zachowane) (ryc. 5 k; 7 d), 4 ucha zbliżone do kolankowatych, lecz z łagodnym załomem i rozszerzającą się dolną częścią (ryc. 4 g) oraz 9 fragmentów, które wydają się być pozostałościami uch taśmowatych.

Pośród 20 fragmentów z ornamentyką (niebrzegowych) na uwagę zasługuje jeden z listwą plastyczną (na przejściu brzuśca w szyjkę), karbowaną wąskimi nacięciami. Rekonstrukcja wskazuje, że może to być fragment wąskootworowej amfory (ryc. 5 g). Godne uwagi są również dwa fragmenty z plastyczną kryzą (ryc. 7 a), być może pozostałości flasz z kryzą. Pozostałe ułamki charakteryzują się ornamentem stempelkowym, grzebykowym (na jednym ślady inkrustowania białą substancją) oraz odciskami palcowymi.

ZABYTKI KRZEMIENNE

Struktura surowcowa inwentarza krzemienego przedstawia się następująco. Spośród 364 zabytków, na krzemień jurajski przypada 139 (38,2%), na czekoladowy 79 (21,7%), na bałtycki 70 (19,2%), świeciechowski i wołyński po 1 (po 0,2%), nie określony 48 (13,2%); zaś wtórnemu przepaleniu uległo 25 (6,9%) przedmiotów i przez to nie da się określić rodzaju surowca. Przy uwzględnieniu zabytków zalegających poniżej poziomu 55 cm, struktura ta przedstawia się podobnie (krzemień jurajski 38%, czekoladowy 24,1%, bałtycki 16,6%, nie określony 12,3%, przepalony 9,1%). Co się tyczy owego krzemienia nie określonego, to można tylko przypuszczać, że jest to niezbyt dobrze jeszcze znany krzemień z terenów północno-zachodniej partii Niecki Nidziańskiej, wieku raczej kredowego niż jurajskiego. Znaleźiska takiego „dziwnego krzemienia”, raczej nienarzutowego, były już sygnalizowane w zbiorach pochodzących z tego rejonu, pełniej dotąd nie publikowanych (informacja ustna prof. B. Gintera).

Formy rdzeniowe reprezentowane są w materiale przez 3 rdzenie makrolityczne i 17 rdzeni łuszczeniowych. Dwa rdzenie makrolityczne to rdzenie do wiórków. Jeden z nich, o wysokości 37 mm, szerokoodłupniowy, prawdopodobnie o zaprawionej pięcie i przygotowanym wierzchołku, wykonany jest na kongrecji krzemienia czekoladowego (ryc. 9 a), natomiast drugi, o wysokości 47 mm, o pięcie uformowanej, w założeniu prawdopodobnie wąskoodłupniowy, wykonany jest z krzemienia jurajskiego, pochodzącego raczej z północnej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej (ryc. 8 l). Trzeci, wykonany na kongrecji krzemienia jurajskiego, o prawdopodobnie analogicznym pochodzeniu ma charakter zaczątkowy. Mógł być przeznaczony zarówno do uzyskiwania wiórków i odłupków (ryc. 9 c). Na 17 łuszczeni po 4 wykonano z krzemienia jurajskiego, czekoladowego i bałtyckiego, 1 jest przepalony, a pozostałe z surowca nie określonego. Są to łuszczenie jedno-, dwu- i czterobiegunowe (ryc. 8 e, g, h, k; 9 b), dwustronne. Na jednym łuszczeniu stwierdzono wyświecenie żniwne (ryc. 8 k).

Ryc. 8. Kawczyce, stan. 1, woj. kieleckie. Zabytki krzemienne

Fig. 8. Flint artifacts

Ryc. 9. Kawczyce, stan. 1, woj. kieleckie. Zabytki krzemienne

Fig. 9. Flint artifacts

W materiale krzemiennym jest 41 łuszczyk, z czego 10 z krzemienia jurajskiego, 12 z krzemienia czekoladowego, 18 z krzemienia bałtyckiego i jedna z krzemienia nie określonego rodzaju.

Wśród debitażu krzemiennego najbardziej powszechne były drobne łuski, w liczbie 125, z czego 59 z krzemienia jurajskiego, 24 z czekoladowego, 20 z bałtyckiego, 4 z przepalonego i 17 z nie określonego, wreszcie jedną z krzemienia świeciechowskiego. Poniżej poziomu 55 cm znaleziono ich 51 sztuk.

Ogólna ilość odłupków w materiale krzemiennym wynosi 117. Są to na ogół okazy dość drobne. Wśród nich wystąpiło 17 odłupków degrosisażowych (6 z krzemienia jurajskiego, 6 z czekoladowego, 2 z bałtyckiego, 3 z nie określonego), 3 odnawiaki (2 z krzemienia jurajskiego i 1 z nie określonego), 2 świeżaki (krzemień bałtycki i przepalony), 2 odłupki o charakterze zatępców (krzemień bałtycki i czekoladowy), a także 1 odłupek z wyświeceniem (ryc. 8 c) (krzemień jurajski). W obrębie pozostałych odłupków dominuje krzemień jurajski (29), dalsze pozycje zajmują krzemienie: czekoladowy (17), bałtycki (14) i nie określony (12).

Na ogólną liczbę 47 wiórów, w całości zachowało się tylko 12. Wśród nich znaleziono 8 zatępców (5 z krzemienia jurajskiego, 1 z bałtyckiego, 1 z przepalonego i 1 z nie określonego), 1 dwupiętnik (krzemień jurajski) i 2 wióry degrosisażowe (krzemień jurajski i czekoladowy). Na dwóch wiórach z krzemienia jurajskiego stwierdzono występowanie wyświecenia żniwnego, zaś na czterech mikroretusz (2 z krzemienia jurajskiego, 1 z czekoladowego i 1 przepalony), prawdopodobnie użytkowy (ryc. 8 f). Z 30 pozostałych wiórów (w tym 3 bardzo nieregularne) 7 jest wykonanych z krzemienia jurajskiego, 9 z czekoladowego, 7 z nie określonego, 6 z bałtyckiego i 1 jest przepalony.

Długość zachowanych wiórów i jednego pazura na wiórze, waha się od 15 do 64 mm (średnia wynosi 29,3 mm), zaś szerokość od 6 do 14 mm. Na podstawie zachowanych fragmentów o wyraźnie większej szerokości, dochodzącej do 35 mm (ryc. 8 b), można wyciągnąć wniosek o istnieniu wiórów dłuższych, bardziej makrolitycznych.

Grupa narzędzi reprezentowana jest w materiale krzemiennym z Kawczyc zaskrywającą skromnie. Składają się na nią: dwa pazury na wiórach, w tym jeden zachowany we fragmencie, z krzemienia wołyńskiego, drugi z krzemienia czekoladowego (ryc. 8 j), następnie jeden drapacz na odłupku degrosisażowym, z surowca prawdopodobnie jurajskiego, dwa bliżej nie określone narzędzia (w typie rakletów) z krzemienia bałtyckiego i nie określonego, a także dwa rylce, z krzemienia czekoladowego i jurajskiego (ryc. 8 d). Odnośnie jednak do tych ostatnich trzeba stwierdzić, iż nazwy rylce użyto biorąc pod uwagę wyłącznie względy formalne. Zważywszy na ogólny charakter przemysłu krzemiennego z Kawczyc, wypada je raczej uznać za łuszczyki na wiórach, względnie na ich fragmentach.

PODSUMOWANIE

Ustalenie funkcji badanego stanowiska, jak również jego pozycji chronologicznej może przy aktualnym stanie badań sprawiać kłopoty.

Technologicznie ceramika KPL z Kawczyc, jak uprzednio stwierdzono, jest wewnątrznie dość jednolita. Pod tym względem wykazuje ona duże podobieństwo do ceramiki położonego niedaleko, w tej samej strefie ekologicznej, stanowiska KPL w Umianowicach, gm. Kije. Chodzi tutaj zarówno o podobną domieszkę, tzn. piasek oraz piasek z tłuczonymi skorupkami (jakkolwiek nie ma pewności czy domieszka samego piasku jest intencjonalna czy jest naturalną domieszką gliny), jak i dominujący rodzaj powierzchni naczyń, równej i miękkiej. Materiał z Umianowic został pod względem technologicznym odniesiony do I fazy bronocickiej

(U. Maj, W. Morawski 1985, s. 200). Zbliżone tendencje można zauważyć w materiale ceramicznym z innych stanowisk KPL, we wschodniej części Niecki Nidzińskiej, jak: Gołuchów, gm. Kije (B. Baczyńska, s. 78), Jarząbki, gm. Gnojno (j.w., s. 27—28), Podgaje, gm. Busko Zdrój (j.w., s. 33—34), Stopnica (j.w., s. 38), Szaniec (j.w., s. 40). Ceramika z tych stanowisk charakteryzuje się dużym udziałem skorup z domieszką drobnoziarnistą (nie zawsze można odróżnić piasek od tłuczni) lub z taką domieszką z udziałem tłuczonych skorup.

Ceramika kawczycka wykazuje także pewne podobieństwo, pod względem technologicznym, do grupy ceramiki o powierzchni miękkiej, mączystej, charakterystycznej dla I fazy osadniczej na stanowisku w Bronocicach (J. Kruk, S. Miliuska 1983, s. 277—279), jakkolwiek nie jest w stosunku do tej ostatniej identyczna (udział ceramiki o powierzchni miękkiej wynosi w Kawczycach ok. 45%, w I fazie Bronocic ok. 50%). Powierzchnia skorup w Kawczycach jest nieco mniej mączysta, inna jest także domieszka.

Zestawienie udziału niektórych cech technologicznych ceramiki KPL występującej w zespołach z kolejnych faz osadnictwa tej kultury w Bronocicach, z osady KPL w Białobrzegach (S. Czopek, S. Kadrow 1987, s. 84) z udziałem tychże w materiale z Kawczyc (tabela 6), potwierdzałoby, do pewnego stopnia, nasze przypuszczenie o wczesnym datowaniu tych ostatnich. Tylko udział dwóch elementów w ich technologii dość wyraźnie odbiega od analogicznych udziałów w Bronocicach i Białobrzegach, a mianowicie udział fragmentów ceramiki z domieszką tłuczonych skorup i z powierzchnią błyszczącą. Udziały pozostałych elementów są zbliżone natomiast do faz I i II w Bronocicach.

Także udział poszczególnych klas grubości fragmentów naczyń z Kawczyc najbardziej przypomina sytuację obserwowaną w ceramice na osadzie w Białobrzegach (S. Czopek, S. Kadrow 1987, s. 78, tab. 1), datowanej na wczesne fazy KPL w Małopolsce (BR I lub BR II). Jest on również najbardziej zbliżony do tego co widzimy w zespołach kujawskich z fazy II, zwłaszcza do Sierakowa st. 8 (L. Czerniak, A. Koško 1980, s. 272, tab. 4).

Z powodu znacznego rozdrobnienia ceramiki w Kawczycach jej morfologia nie bardzo nadaje się do rozważań chronologicznych. Inna sprawa, że kwestia chronologicznego rozwarstwienia wszystkich form ceramiki naczyniowej południowo-wschodniej grupy KPL nie jest opracowana w stopniu zadowalającym. Podstawą chronologizacji tego ugrupowania są w, co najmniej, takim samym stopniu, daty radiowęglowe. W przypadku Kawczyc właściwie tylko obecność dwóch prawdopodobnych ułamków flasz z kryzą może być pewną wskazówką chronologiczną, ponieważ, jak się wydaje, nie występują one później niż w fazie Bronocice II.

Powyższe uwagi odnoszą się także do ornamentyki. W materiale kawczyckim występuje ona stosunkowo rzadko, prawie wyłącznie na fragmentach brzegowych.

Tabela 6. Udział niektórych cech technologicznych, w ceramice KPL ze stanowiska I w Kawczycach

piasek	76%
liczna domieszka	3%
grubość skorup 3—5 mm	6,7%
tłuczone skorupy	30%
tłuczeń kamienny	20%
przełomy dwu- i trójbarwne	64%
powierzchnie błyszczące	2%
domieszka drobnoziarnista	30%

Brak ornamentu sznurowego, nieobecność elementów wczesnobadeńskich czy lubońskich, pozwalają znowu sugerować wcześniejsze datowanie (BR I lub BR II). Wskaźnikowe ujęcie zdobnictwa ceramiki potwierdzałyby ten pogląd (tabela 7). Wskaźniki te są zbliżone najbardziej do stanowisk fazy wczesnowiódreckiej: Sierakowo st. 8 i w mniejszym stopniu Wietrzychowice st. 1 (A. Koško, A. Prinke 1975, s. 21; L. Domańska, A. Koško 1983, s. 29), a także do stanowiska w Białobrzegach (S. Czopek, S. Kadrow 1987, s. 85, tab. 4).

Pewne sugestie odnośnie datowania stanowiska w Kawczycach przynosi analiza krzemieniarstwa. Jego struktura surowcowa jest nietypowa dla południowo-wschodniej grupy KPL. Chodzi tu, przede wszystkim, o stosunkowo wysoki w nim udział krzemienia czekoladowego, a do pewnego stopnia także bałtyckiego. Wysoki udział krzemienia czekoladowego, w obrębie KPL, jest spotykany tylko na Kujawach, w fazie sarnowskiej, przy czym jest on tam zdecydowanie wyższy niż

Tabela 7. Wskaźnikowe ujęcie zdobnictwa ceramiki KPL ze stanowiska 1 w Kawczycach. Sposób obliczania wskaźników wg A. Koško, A. Prinke 1975

wskaźnik intensywności zdobienia	2,33%
procent wątków podkrawędnych zewnętrznych	88,20%
procent wątków podkrawędnych wewnętrznych	0%
procent wątków brzuścowych	10,40%
procent wątków usznych	0%
procent wątków dwu- i wieloelementowych	19,40%
procent wylewów zdobionych	65,00%
procent brzuśców zdobionych	0,30%
procent wątków nacinanych	4,70%
procent wątków z odciskaniem, pionowym stempelkiem	49,80%
procent wątków wykonanych odciskiem palca lub paznokcia	11,40%
procent wątków plastycznych	22,70%
ilość użytych elementów zdobniczych	21

w naszym materiale, sięgając 70—80%. Stanowisko w Kawczycach ma pod tym względem charakter jak gdyby przejściowy, tzn. udział krzemienia czekoladowego nie jest tu tak dominujący jak w przemyśle sarnowskim. Z kolei zaś, najłatwiej, zapewne, dostępny w Kawczycach surowiec jurajski (i kredowy?), nie dominuje na tym stanowisku tak wyraźnie, jak na przykład tenże krzemień w Bronocicach czy Książnicach Wielkich. Nasuwa się tutaj znowu analogia do stanowiska 8 w Sierakowie, gdzie krzemień czekoladowy zajmuje ilościowo drugą pozycję (powyżej 29%), nie dominując tak wyraźnie jak w przemyśle sarnowskim (A. Koško, A. Prinke 1975, s. 8).

Ogólna struktura inwentarza krzemiennego w Kawczycach dość wyraźnie odbiega od przeważającej części znanych materiałów krzemiennych KPL z Małopolski. Można te ostatnie określić mianem przemysłu makrolitycznego, który oparty był o eksploatację dużych rdzeni wiórowych, najczęściej szerokoodłupniowych, podstożkowatych, odpowiednio dużym pól surowcu wiórowym i dużych narzędziach. Charakterystyczną cechą są siekiery krzemienne. W przypadku Kawczyc nie występuje właściwie żadna z tych cech. Dość wyraźnie dominuje technika łuszczeniowa, jakkolwiek może to być wniosek fałszywy, bowiem stosowanie tej techniki mogło być finalnym etapem wykorzystywania surowca krzemiennego. Wśród debitażu występują odłupki o charakterze odpadków, łuszczi, drobne łuski, małe wiórki, często nieregularne. Zdziwiająca jest znikoma ilość narzędzi, w postaci dwóch pazurów, jednego drapacza oraz odłupka i dwóch wiórków z wyswieceniem.

Ogólna struktura wskazywałaby więc na maksymalne wykorzystywanie surowca krzemienno-żelaznego. Można chyba zaryzykować hipotezę o jego niedoborze, co jest zastanawiające ze względu na stosunkowo niewielkie oddalenie stanowiska w Kawczycach od złóż krzemienia jurajskiego, czy też surowców krzemienno-żelaznych w rejonie tzw. wschodniośląskim. Charakterystycznym jest wykorzystywanie innych surowców, z północnej części Jury Krakowsko-Częstochowskiej, prawdopodobnie z terenu Niecki Włoszczowskiej, a także czekoladowego i narzutowego, bałtyckiego.

Podsumowując, można przyjąć z dużą dozą prawdopodobieństwa, że osada KPL w Kawczycach egzystowała w okresie odpowiadającym wczesnym fazom istnienia południowo-wschodniej grupy tej kultury (bronocicka faza I lub początek II), orientacyjnie w drugiej ćwierci IV tysiąclecia przed Chrystusem. Sądząc po ilości zachowanych materiałów, nie było to krótkotrwałe, jedno- lub kilkusezonne obozowisko, ale raczej nieduża osada, egzystująca dłużej niż kilka lat.

Instytut Archeologii UJ

LITERATURA

- B. Baczyńska
Kultura Pucharów Lejkowatych (KPL) na obszarze pomiędzy Wyżyną Krakowsko-Częstochowską a Wyżyną Kielecko-Sandomierską.
Maszynopis pracy magisterskiej w Instytucie Archeologii UJ.
- L. Czerniak, A. Koško
1980 *Zagadnienie efektywności poznawczej analizy chronologicznej ceramiki na podstawie cech technologicznych*, APolski, t. XXV-2, s. 247—280.
- S. Czopek, S. Kadrow
1987 *Osada kultury pucharów lejkowatych w Białobrzegach, stan. 5, woj. Rzeszów*, Spraw. Arch., t. XXIX, s. 73—88.
- L. Domańska, A. Koško
1983 *Łącko, woj. Bydgoszcz, stanowisko 6 — obozowisko z fazy I („AB”) kultury pucharów lejkowatych. Z badań nad genezą rozwoju i systematyką chronologiczną kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, „Acta Universitatis Lodzianae. Folia Archaeologica”, nr 4, s. 3—48.
- P. Kaczanowski, J. Poleski
1985 *Dotychczasowe wyniki badań na brytualnym cmentarzysku kultury przeworskiej w Kawczycach, gmina Busko-Zdrój*, Spraw. Arch., t. XXXVII, s. 111—138.
- A. Koško, A. Prinke
1975 *Sierakowo, woj. Bydgoszcz, stan. 8 — osada z fazy II (wczesnowiódrekiej) kultury pucharów lejkowatych*, FAP, t. 26, s. 9—42.
- J. Kruk, S. Milisauskas
1983 *Chronologia absolutna osadnictwa neolitycznego z Bronocic*, APolski, t. XXVIII-2.
- U. Maj, W. Morawski
1985 *Umianowice, woj. Kielce — stanowisko na trasie Linii Hutniczo-Siarkowej (osady — kultury pucharów lejkowatych i wczesnośredniowiecza)*, Spraw. Arch., t. XXXVII, s. 181—206.
- S. Nosek
1947 *Nowe materiały do poznania kultury wenedzkiej*, „Światowit”, t. XVIII, s. 119—134.

MAREK NOWAK

PRELIMINARY REPORT ON EXAMINATION OF SITE 1 AT KAWCZYCE,
KIELCE PROVINCE. THE SETTLEMENT OF THE FUNNEL BEAKER CULTURE

The archaeological excavations on the site 1 at Kawczyce, Kielce province (the eastern part of the Nida Basin) resulted in discovery of the Funnel Beaker culture settlement (Fig. 1). The site in question is located in ecological setting different from that typical for loess uplands, where majority of sites of FBC, S-E group, has been recorded. The eastern part of the Nida Basin is environmentally close to the Lowland. It was probably a small dwelling site. Excavated material, while retaining basic characteristics of the Funnel Beaker culture, shows a number of distinctive elements.

Pottery has an admixture of sand or sand mixed with crushed shreds. The following forms have been recognized: funnel beakers, collared flasks and amphorae. About 65 per cent of pots were ornamented with typical, moderate patterns, mostly stamp imprints.

Flint artefacts (Fig. 7, 8) are specific by a splintering technique and small blades. Only very few tools has been found, including groovers, polished blades and a scraper. The recognized flint variations are following: Jurassic, Chocolate-type and Baltic. Flint pieces were utilized to the utmost degree.

The general characteristics of the excavated material suggest that the site in questions belongs to the early stage of the S-E group of the Funnel Beaker culture (ca the 2nd quarter of the 4 th mill. BC).

Translated by Jerzy Kopacz